

De oudste vlindercollectie van Nederland

C.J. (Kees) Zwakhals
M.J. (Rinus) Sommeijer
Gerard R. Heerebout

TREFWOORDEN

19e eeuw, Lepidoptera, Walcheren, Zeeland

Entomologische Berichten 75 (3): 105-109

In het Zeeuws Museum werd onlangs een uit het midden van de 19e eeuw stammende vlindercollectie gepresenteerd. De dieren, die alle van Walcheren stammen, zijn op een bijzondere wijze geprepareerd: alleen vleugels tussen glasplaatjes. Het geheel is 'gecamoufleerd' als een boekenkastje met vier boeken. De dieren zijn nog steeds in goede staat en vormen zo de oudste, nog in oorspronkelijke staat verkerende, vlindercollectie die in Nederland aanwezig is.

Op 4 oktober 2014, de publieksdag van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen in Het Zeeuws Museum te Middelburg, werden in het kader van het weekend van de wetenschap een aantal interessante aanwinsten gepresenteerd. Eén daarvan was een negentiende eeuwse vlinderkastje. Het betreft een mahoniehouten kastje met vier 'boeken' (figuur 1). De boekruggen zijn getiteld 'J. Ehrlich, Verzameling van Walchersche Vlinders. 1-4'.

Het Middelburgs vlinderkastje

Bij nadere inspectie blijkt dat de 'boeken' een collectie vlinders bevatten. De 'boeken', achter een glazen deurtje, vormen één geheel dat compleet uitgenomen kan worden (figuur 2). Hieruit kan in dwarse richting een aantal dubbele glazen plaatjes uitgeschoven worden. De plaatjes zijn met blauw papier omzoomd en worden zo op elkaar gehouden. Tussen de plaatjes van zo'n sandwichpreparaat zijn de vleugels van één of twee soorten vlinders gefixeerd. De linker en rechter vleugels zijn in een natuurlijke houding tegenover elkaar geplaatst, maar het lichaam is bij de meeste soorten verwijderd.

Het vlinderkastje is in het voorjaar van 2014 aangekocht door het Genootschap. Het is oorspronkelijk afkomstig uit de nalatenschap van Jacob Ehrlich, boekhandelaar en boekbinder te Middelburg, geboren in 1787 en overleden in 1863. Voor uitgebreide informatie over Ehrlich kan Heerebout (2014) geraadpleegd worden.

De vlinders

Het kastje bevat in totaal 38 preparaten. Op ieder preparaat bevindt zich een etiket met de naam van de vlinder en de verwijzing naar de plaats waar de soort is afgebeeld in het beroemde achtdeelige werk van Sepp uit 1762-1860 (figuur 3). Ehrlich hanteert voor de nummers van de platen in Sepp ten dele een eigen systeem, waarschijnlijk omdat die nummering bij Sepp nogal gecompliceerd is.

Zo komen Ehrlichs plaatnummers voor de soorten uit de delen 1 en 2 van Sepp overeen met de doorlopende soortnummers van de inhoudsopgave voorin de afzonderlijke delen. Alleen via die weg is de afbeelding terug te vinden, omdat deze nummers vervolgens door Sepp niet meer worden gebruikt, aangezien de

platen in deze delen dan per hoofdstuk worden genummerd. Vanaf deel 3 worden de platen in Sepp wel per deel doorlopend genummerd en Ehrlichs nummering stemt daarmee overeen.

P.C.T. Snellen heeft ruim 150 jaar geleden een volledige inhoudsopgave van Nederlandse en wetenschappelijke namen voor het gehele werk van Sepp gepubliceerd (Snellen 1862). Hiermee kan men nagaan of een soort in Sepp behandeld wordt, en zo ja, op welke plaats. Snellen gebruikt weer een eigen nummering van de soorten. Alle in het kastje aanwezige soorten staan vermeld in tabel 1.

Onjuiste namen van Ehrlich

Bijna alle soorten in het vlinderkastje zijn door Ehrlich correct gedetermineerd. De figuren 4 tot en met 7 tonen een kleine selectie van de preparaten. Alleen in vier gevallen klopt de genoteerde naam niet. (1) De 'Wolfs-melk Vlinder' van deel 3, plaat 5. Het preparaat toont groot avondrood, *Deilephila elpenor*. Deze soort is wel aanwezig in Sepp en wel als 'Olyfant-Vlinder' in deel 3 op plaat 17 en 18. (2) De 'Olyfant-Vlinder' van deel 3, plaat 18. Het preparaat toont de wingerdpilstaart, *Hippotion celerio*. Deze soort wordt niet in Sepp genoemd. (3) Het 'Veder-Motje' van deel 6, plaat 45. Dit is de sneeuwwitte vedermot, *Pterophorus pentadactyla*. Op de plaat in Sepp waar naar verwezen wordt, is een 'Grijze Vedermot' met voedselplant duizendguldenkruid (*Centaureum*) afgebeeld. Deze vlinder heet nu duizendguldenkruidvedermot, *Stenoptilia zophodactylus*. (4) In twee gevallen kon Ehrlich geen naam vinden. Dat betreft een preparaat met de vleugels van *Agrotis exclamationis* en een preparaat met de vleugels van *Mamestra brassicae*. De eerste soort wordt niet door Sepp behandeld, maar de tweede soort wel.

Zoals uit de rugtitels op de 'boeken' blijkt, zijn alle vlinders op Walcheren gevangen. Nadere plaats- en datumgegevens ontbreken, maar waarschijnlijk zullen de meeste vlinders wel in Middelburg zijn gevangen en wel rond het midden van de negentiende eeuw. Sinds die tijd is de collectie kennelijk steeds goed bewaard, niet alleen donker, maar ook droog, aangezien de kleuren van de vlinders nog steeds goed zijn en er ook geen schimmelschade is.

Hiermee bezit het Zeeuws Museum de oudste nog in oorspronkelijke staat verkerende Nederlandse vlindercollectie.

1. Vlinderkastje met 'boeken'. Foto: Anda van Riet & Mieke van Wijnen Fotografie
1. Cabinet with book-case.

2. Geopende 'boeken' met vlinders. Foto: Anda van Riet & Mieke van Wijnen Fotografie
2. Books opened showing butterflies.

Table 1. De soorten uit de collectie in het vlinderkastje. * Soort die door Ehrlich foutief is gedetermineerd.
Table 1. All species that are in the book-case. * Incorrect identification by Ehrlich

Wetenschappelijke naam	Naam volgens Ehrlich/Sepp	Nederlandse naam
Dagvlinders		
<i>Papilio machaon</i> Linnaeus	Page de la Reine	Koninginnepage
<i>Pieris brassicae</i> (Linnaeus)	Groote Witjes Vlinder	Groot koolwitje
<i>Pararge aegeria</i> (Linnaeus)	Bonte Zand Oogje	Bont zandoogje
<i>Pyronia tithonus</i> (Linnaeus)	Oranje Kleurig Zand Oogje	Oranje zandoogje
<i>Coenonympha pamphilus</i> (Linnaeus)	Hooibeestje	Hooibeestje
<i>Vanessa atalanta</i> (Linnaeus)	Nommer Vlinder	Atalanta
<i>Aglais io</i> (Linnaeus)	Dag Paauw-oog	Dagpauwoog
<i>Aglais urticae</i> (Linnaeus)	Kleine Aurelia	Kleine vos
<i>Nymphalis polychloros</i> (Linnaeus)	Groote Aurelia	Grote vos
<i>Issoria lathonia</i> (Linnaeus)	Kleine Paarlemoervlinder	Kleine parelmoervlinder
<i>Polyommatus icarus</i> (Rottemburg)	Blaauwling Vlinders uit den Schildrups	Icarusblauwtje
Nachtvlinders		
<i>Calliteara pudibunda</i> (Linnaeus)	Merians Borstel	Meriansborstel
<i>Lymantria dispar</i> (Linnaeus)	Resch Vlinder	Plakker
<i>Euproctis similis</i> (Fuessly)	Donsvlinder	Donsvlinder
<i>Spilosoma lutea</i> (Hufnagel)	Gele Tijger	Gele tijger
<i>Arctia caja</i> (Linnaeus)	Vlinder uit de groote Beer Rups	Grote beer
<i>Cerura vinula</i> (Linnaeus)	Groote Hermelijn-Vlinder	Hermelijnvlinder
<i>Phalera bucephala</i> (Linnaeus)	Wapendrager	Wapendrager
<i>Tyria jacobaeae</i> (Linnaeus)	St. Jacobs Vlinder	Sint-jakobsvlinder
<i>Mimas tiliae</i> (Linnaeus)	Linde Pijlstaart	Lindepilstaart
<i>Smerinthus ocellata</i> (Linnaeus)	Pauwoog Pijlstaart Vlinder	Pauwoogpijlstaart
<i>Laothoe populi</i> (Linnaeus)	Gehakkelde Pijlstaart	Populierenpijlstaart
<i>Agrius convolvuli</i> (Linnaeus)	Windepilstaart	Windepilstaart
<i>Acherontia atropos</i> (Linnaeus)	Doodshoofd Vlinder	Doodshoofdvlinder
<i>Sphinx ligustri</i> Linnaeus	Liguster Pijlstaart	Ligusterpijlstaart
<i>Deilephila elpenor</i> (Linnaeus)	Wolfs-melk Vlinder*	Groot avondrood
<i>Hippotion celerio</i> (Linnaeus)	Olyfant-Vlinder*	Wingerdpijlstaart
<i>Saturnia pavonia</i> (Linnaeus)	Nacht-Pauwoog	Nacht-pauwoog
<i>Lasiocampa quercus</i> (Linnaeus)	Hageheld	Hageheld
<i>Euthrix potatoria</i> (Linnaeus)	Riet-Vink	Rietvink
<i>Sesia apiformis</i> (Clerck)	Horzelgelijkende Vlinder	Hoornaarvlinder
<i>Agrotis exclamationis</i> (Linnaeus)		Gewone worteluil
<i>Noctua pronuba</i> (Linnaeus)	Huismoeder	Huismoeder
<i>Mamestra brassicae</i> (Linnaeus)		Kooluil
<i>Diloba caeruleocephala</i> (Linnaeus)	Krakeling	Krakeling
<i>Acronicta psi</i> (Linnaeus)	Psi-Vlinder	Psi-uil of Drietand
<i>Autographa gamma</i> (Linnaeus)	Gamma Vlinder	Gamma-uil
<i>Scoliopteryx libatrix</i> (Linnaeus)	Roesje	Roesje
<i>Catocala nupta</i> (Linnaeus)	Rode Weeskind	Rood weeskind
<i>Idaea aversata</i> (Linnaeus)	Grijze Vierstip-Meter	Grijze stipspanner
<i>Timandra comae</i> (Schmidt)	Lieveling	Lieveling
<i>Macaria wauaria</i> (Linnaeus)	Zwarte W vlinder	Zwarte-w-vlinder
<i>Abraxas grossulariata</i> (Linnaeus)	Bonte Besse-Vlinder	Bonte bessenvlinder
<i>Abraxas sylvata</i> (Scopoli)	Porcelain Vlinder	Porseleinvlinder
<i>Biston betularia</i> (Linnaeus)	Zwart gesprenkelde Vlinder	Peper-en-zoutvlinder
<i>Peribatodes rhomboidaria</i> (Denis)	Aanverwant	Taxusspikkelspanner
<i>Anania hortulata</i> (Linnaeus)	Bonte Brandnetel-Bladroller	Bonte brandnetelot
<i>Pterophorus pentadactyla</i> (Linnaeus)	Veder-Motje*	Sneeuw witte vederot

Dankwoord

Anda van Riet & Mieke van Wijnen Fotografie hebben van alle preparaten de boven- en onderzijde gefotografeerd. Enkele van

hun foto's zijn welwillend door het Zeeuws Museum ter beschikking gesteld voor dit artikel.

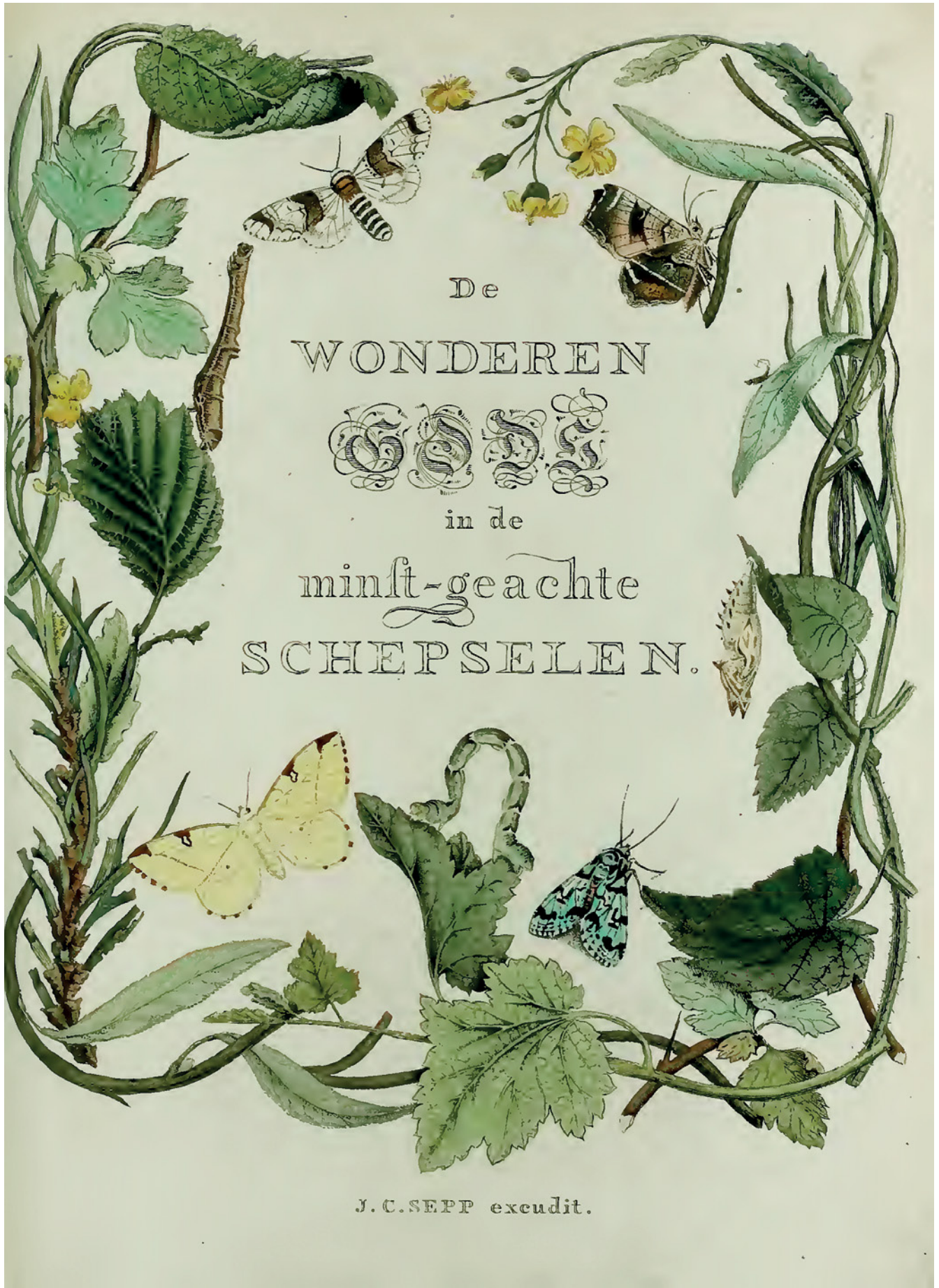
Literatuur

Heerebout G 2014. Een negentiende-eeuws vlinderkastje. *Zeeland* 23(4): 143-145.
 Sepp JC 1762-1860. Beschouwing der Wonderen Gods, in de minstgeachte Schepselen

of Nederlandsche Insecten... 1ste Serie, deel 1-8. J.C. Sepp.
 Snellen PCT 1862. Determinatie der Lepidoptera, afgebeeld in het werk getiteld: Beschouwing der Wonderen Gods, in de

minstgeachte Schepselen of Nederlandsche Insecten... door Jan Christiaan Sepp, 1ste Serie, deel 1-8. J. C. Sepp & Zoon.

Geaccepteerd: 16 maart 2015

3. Frontispies van deel 1 van de boekenserie over insecten van Sepp (1762-1860).
3. Frontispice of part 1 of Sepp's book series on insects (1762-1860).

4. *Nymphalis polychloros* uit het vlinderkastje, met verwijzing naar Sepp deel 1, plaat 8. Foto: Anda van Riet & Mieke van Wijnen Fotografie
4. *Nymphalis polychloros* from the butterfly cabinet, with reference to Sepp part 1, plate 8.

5. *Polyommatus icarus* en *Coenonympha pamphilus* uit het vlinderkastje, met verwijzingen naar Sepp deel 1, plaat 37 en deel 4, plaat 26. Foto: Anda van Riet & Mieke van Wijnen Fotografie
5. *Polyommatus icarus* and *Coenonympha pamphilus* from the butterfly cabinet, with reference to Sepp part 1, plate 37 and part 4, plate 26.

6. *Calliteara pudibunda* uit het vlinderkastje, met verwijzing naar Sepp deel 2, plaat 78. Foto: Anda van Riet & Mieke van Wijnen Fotografie
6. *Calliteara pudibunda* from the butterfly cabinet, with reference to Sepp part 2, plate 78.

7. *Agrius convolvuli* uit het vlinderkastje, met verwijzing naar Sepp deel 3, plaat 50. Foto: Anda van Riet & Mieke van Wijnen Fotografie
7. *Agrius convolvuli* from the butterfly cabinet, with reference to Sepp part 3, plate 50.

Summary

The oldest butterfly collection of the Netherlands

A special butterfly and moth collection from the 19th century – consisting of specimens from the isle of Walcheren, province Zeeland – is presented. Only the wings of the specimens are present, set between glassplates. The collection is disguised as a book-case with four books in a wood cabinet. It is the oldest butterfly collection that is still in its original form in the Netherlands.

C.J. (Kees) Zwakhals
Dr. Dreeslaan 204
4241 CM Arkel
keeszwakhals@yahoo.com

M.J. (Rinus) Sommeijer
Winklerlaan 76
3571 KL Utrecht

Gerard R. Heerebout
Oostmolenweg 49
4481 PK Kloetinge

